

Спеціалізованій вченій раді Д 41.086.03
Національного університету
«Одеська юридична академія»
(65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23)

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора,
заслуженого юриста України ГРИНЬКО Світлани Дмитрівни
на дисертацію СПАСОВОЇ Катерини Іванівни на тему
«Відшкодування моральної шкоди при порушенні особистих
немайнових прав у соціальних мережах», подану на здобуття
наукового ступеня кандидата юридичних наук із спеціальності
12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право**

Актуальність теми дослідження. Сучасні засоби електронної передачі даних дають змогу Інтернет-користувачам вільно та оперативно вступати у цивільні правовідносини, реалізуючи при цьому свої права та обов'язки, а тому досить важливим є нормативно-правове регулювання електронної сфери цивільних відносин. Можливість користування Інтернет ресурсами дозволяє реалізувати потенціал сучасних телекомунікаційних мереж для оперативного досягнення бажаного результату. Разом з цим, зважаючи на виникнення нових форм використання всесвітнього інформаційного простору, ступінь забезпечення та правової захищеності учасників цих відносин в кожній окремій країні неоднаковий, а в Україні потребує запровадження спеціальних норм та встановлення додаткових гарантій. Неоднакове і часткове правове регулювання електронної сфери цивільних відносин робить складним процес забезпечення захисту суб'єктивних прав їх учасників.

Серед правових засобів, спрямованих на боротьбу з правопорушеннями, важливу роль відіграє цивільне законодавство, де

передбачається відповідальність за порушення особистих немайнових і майнових прав фізичних і юридичних осіб. Саме цивільне законодавство закріплює підставу та умови відшкодування шкоди, завданої цивільним правопорушенням.

Слід зазначити, що не зважаючи на значний обсяг нормативних актів, які регулюють питання захисту цивільних прав та інтересів суб'єктів правовідносин, порушених в результаті завдання шкоди, їм притаманний ряд недоліків, що потребують негайного усунення. Прийнятий 16 січня 2003 р. Цивільний кодекс України на жаль, не повністю вирішує існуючу проблему, що підтверджується відсутністю визначення у ньому відповідного понятійного апарату (наприклад, законодавчого визначення понять «моральна шкода», «вина», «непереборна сила», «випадок» тощо), недостатньою конкретизацією окремих правових норм, які визначають умови настання відповідальності за завдання шкоди окремими деліктами. Водночас у науковій літературі дана ситуація також визначена не однозначно, що зумовлює певні труднощі при вирішенні теоретико-правових питань щодо визначення підстави, умов та розміру відшкодування моральної шкоди.

Тому об'єктивно існує необхідність у подальшому вивченні та дослідженні проблем відшкодування моральної шкоди як способу захисту особистих немайнових прав при порушенні немайнових прав у соціальних мережах, що обумовлює вибір теми дисертаційного дослідження Спасової Катерини Іванівни.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, які сформульовані у дисертації. Рецензована дисертація відзначається науковою новизною, умілим і творчим підходом до вирішення досліджуваних проблем, широким використанням наукових першоджерел з цивільного права, національних і міжнародних актів у сфері захисту особистих немайнових прав. Робота базується на ґрунтовному аналізі

рекомендацій, положень міжнародних стандартів щодо захисту персональних даних у соціальних мережах.

Теоретична база і методологічний базис дисертаційного дослідження зумовлений метою - комплексний загальнотеоретичний аналіз сучасного стану правового регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з відшкодуванням моральної шкоди, заподіяної порушенням немайнових прав у соціальних мережах.

Об'єкт та предмет дослідження визначені відповідно до встановлених вимог та дозволяють всебічно проаналізувати поставлену проблему, не виходячи за межі наукової спеціальності.

У роботі здобувачем використано як загальнонаукові методи: діалектичний, лінгвістичний, системно аналітичний, а також спеціальні методи: формально-логічний, структурно функціональний, порівняльно-правовий. Вбачається, що вдале їх використання дозволило дисертантці сформулювати низку нових наукових положень та висновків, а також надати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення законодавства у сфері цивільно-правового захисту немайнових прав у соціальних мережах.

Структура роботи вдала і обумовлена, перш за все, метою і предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Всі розділи та підрозділи за своїм змістом і висновками, перспективами подальшого дослідження і використання для розвитку доктрини цивільного права і законодавства слід назвати досить вдало викладеними. Така побудова дисертаційного дослідження надала змогу запропонувати структурний аналіз теми, виявити проблеми та недоліки у відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах. Загалом дане дослідження характеризується ознакою єдності змісту. Дисертація Спасової Катерини Іванівни написана грамотно, сприймається легко та з інтересом

Про обґрунтованість та достовірність основних результатів дисертаційної роботи свідчить те, що вони можуть бути використані у

науково-дослідній сфері, правотворчій діяльності, у правозастосовній сфері та освітньому процесі. Основні теоретичні положення, висновки й практичні рекомендації, викладені в дослідженні, відображені в 16 наукових публікаціях, у тому числі 4 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 2 наукових статтях, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях, 1 з яких у зарубіжному виданні, проіндексованому в базі даних Web of Science Core Collection, 2 монографіях, виданих в Україні, та 1 монографії, опублікованій у країні, що входить до складу Європейського Союзу, та 7 тезах доповідей на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів.

Ознайомлення з дисертаційним дослідженням дає підстави стверджувати, що основні положення і висновки, які виносяться на захист, мають відповідний ступінь наукової новизни. Їх підґрунтям є достатні методологічна, теоретична, інформаційна та джерельна бази.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних питань відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах, виконаним з урахуванням особливостей формування, а також у контексті сучасних новел у цивільному праві України.

Заслугове на увагу характеристика у дисертації відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах, таких як: незаконне відтворення і копіювання музичних, художніх, літературних творів без попереднього надання на це згоди автора чи правовласника; неправомірне копіювання та розміщення з власної користі зображень; використання торгівельної марки, фірмових найменувань, промислових зразків, розміщення HTML-файлу, JAVA-applets, інших файлів, створених особою тощо.

Доцільно підтримати позицію дисертантки щодо розмежування поняття «соціальної мережі» з іншими суміжними поняттями, такими як «соціальні медіа», «он-лайніві соціальні мережі», «сайти соціальних мереж» з метою коректного визначення обсягу особистих немайнових прав, що порушуються у соціальних мережах. Зокрема, здобувачка під соціальною мережею пропонує розуміти відокремлену платформу, онлайн-сервіс або сайт, що передбачає можливість для користувачів, які є соціальними об'єктами, здійснювати комунікацію та обмін інформацією в межах певної мережі відносин. Терміном «соціальні медіа», на її думку, слід ідентифікувати комплекс різних веб-технологій та мобільних технологій, що дозволяють трансформувати спілкування в інтерактивній розмові та використовуються для обміну фотографіями, аудіо- та відеоінформацією, досвідом тощо.

Значним рівнем наукової новизни характеризується визначення соціальної мережі як відокремленої платформи, онлайн-сервісу або сайту, що передбачає можливість для користувачів здійснювати комунікацію та обмін інформацією в межах певної категорії відносин; розмежовано поняття «соціальної мережі» з іншими суміжними поняттями, такими як «соціальні медіа», «он-лайніві соціальні мережі», «сайти соціальних мереж» з метою коректного визначення обсягу особистих немайнових прав, що порушуються у соціальних мережах. Тому, правильно зроблено висновок у дисертації, що соціальні мережі як самостійні майданчики в Інтернеті вимагають особливої уваги законодавця.

У роботі цілком слушно вказується на необхідність адаптувати положення вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів, таких як Правила *General Data Protection Regulation* («Про захист фізичних осіб стосовно обробки особистих даних і про вільний рух таких даних»).

Дисертантка справедливо зазначає, що порушення немайнових прав у соціальних мережах набувають рис підвищеної небезпеки для оточуючих, а соціальні мережі, характеризуються «як джерело підвищеної небезпеки»,

тому що порушення, допущені в соціальних мережах, миттєво поширюються на необмежене коло осіб, що призводить до завдання істотної шкоди, збитків тощо.

Заслуговує на підтримку позиція, що в межах класифікації особистих немайнових прав слід виділяти наступні види: 1) особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи; 2) особисті немайнові права, пов'язані з сімейними цінностями; 3) особисті немайнові права, пов'язані з ім'ям та індивідуальністю особи; 4) особисті немайнові права осіб щодо захисту честі, гідності та ділової репутації; 5) особисті немайнові права, пов'язані з недоторканністю приватного життя; 6) особисті немайнові права інтелектуальної власності; 7) особисті немайнові права юридичних осіб.

Обґрунтованим є віднесення до неюрисдикційних таких способів захисту особистих немайнових прав у соціальних мережах: 1) звернення до власника соціальної мережі з проханням заблокування дій, які порушують права особи на підставі чинного законодавства; 2) звернення до порушника через повідомлення з проханням припинити порушення права, направлення претензій та вимог щодо можливої компенсації на відшкодування завданих збитків; 3) звернення з пропозицією укладення договору щодо використання об'єктів інтелектуальної власності на комерційній основі; 4) звернення зі скаргою (повідомленням) про факт порушення інтелектуальних прав особи до: Антимонопольного комітету України, Державної служби інтелектуальної власності України тощо.

Доцільно звернути увагу на проведений порівняльний аналіз захисту персональних даних, які розглядаються як право особи на невтручання в її особисте життя, з національним законодавством більшості європейських держав (наприклад, Німеччини, Франції, Фінляндії, Нідерландів, Великобританії, Угорщини та ін.). Разом з тим у дисертації увагу приділено і дослідженню порядку врегулювання окресленого питання в законодавстві США, яке є досить жорстким та й надалі тільки посилює відповідальність за

втрату або незаконний доступ до баз персональних даних користувачів соціальних мереж. Надано характеристику відповідальності за порушення норм щодо використання персональних даних. Проаналізовано судову практику України та країн Європейського Союзу, США щодо гарантування безпеки обігу та обробки персональних даних.

Загальний аналіз змісту роботи свідчить про самостійність та цілісність проведеного дослідження, його актуальність та високий науковий рівень, теоретичне і практичне значення у правозастосовній, правотворчій, науково-дослідній сферах, а також в освітньому процесі.

Отже, наукова новизна дисертаційної роботи К.І. Спасової у значній мірі зумовлюється актуальністю дослідження. Висновки, зроблені дисертанткою мають певну ступінь наукової новизни, відповідають загальному спрямуванню розвитку юридичної науки та вдосконаленню цивільного законодавства у сфері особистих немайнових прав у соціальних мережах.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Поряд з викладеним, у рецензованій дисертації є положення, які сприймаються неоднозначно, видаються суперечливими або потребують додаткового обґрунтування.

1. У дисертації способи захисту порушених немайнових прав інтелектуальної власності пропонується поділяти на юрисдикційні (ті, що використовуються в судовому порядку) та неюрисдикційні (без посереднього звернення до суду). При цьому, на думку здобувачки, юрисдикційний спосіб визначає **завдання особи доказування перед судом**: 1) факту порушення права особи; 2) факту завдання шкоди (як матеріальної так і моральної); 3) причинно-наслідковий зв'язок між недодержанням законодавства та настанням збитків; 4) вина особи. *Із запропонованим висновком не можна повністю погодитися щодо покладення на позивача обов'язку надання доказів наявності вини порушника її прав. Відповідно до цивільного законодавства діє презумпція вини особи, що означає*

припущення наявності її вини та можливість надання нею доказів відсутності своєї вини: «Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини» (ч. 2 ст. 1166 ЦК України). Потерпіла особа не обізнана у тому, що порушник її прав діяв умисно чи необережно, тому ставити потерпілого у залежність від надання доказів суб'єктивного ставлення порушника до своєї поведінки та її наслідків вважаю неправильним.

2. Не можу погодитися з пропозицією здобувачки про надання на законодавчому рівні обов'язкового характеру зверненню позивача у справах про відшкодування моральної шкоди за отриманням судово-психологічної експертизи. Така пропозиція на практиці обмежить потерпілих осіб у зверненні з вимогою про відшкодування моральної шкоди. Крім того у разі порушення особистих немайнових прав навпаки має бути закріплено презумпцію завдання моральної шкоди, оскільки особисті немайнові права визнаються у ст. 3 Конституції України найвищою соціальною цінністю (стаття 3) та відповідно до ч. 3 ст. 269 ЦК України, «особисті немайнові права тісно пов'язані з фізичною особою». Це означає, що порушення особистих немайнових прав завжди завдає душевних страждань фізичній особі. Звернутися для одержання судово-психологічної експертизи слід лише для обґрунтування ступеня своєї душевних страждань, щоб одержати бажаний розмір відшкодування моральної шкоди.

3. У дисертації запропоновано закріпити у ч. 3 ст. 23 ЦК України мінімальний розмір відшкодування моральної шкоди - не може бути меншим **ніж три прожиткових мінімуми в Україні**. Ця пропозиція викликає питання про те, з яких міркувань виходила здобувачка, запропонувавши саме «три прожиткових мінімуми»? Чому не п'ять чи сім прожиткових мінімуми?

4. Здобувачка обґрунтовує у дисертації необхідність закріплення основних підходів та критеріїв визначення меж розміру відшкодування моральної шкоди на рівні роз'яснень Пленуму Верховного Суду в справах

про відшкодування моральної шкоди, при порушенні немайнових прав у соціальних мережах.

На мою думку, за наявності такої пропозиції здобувачка повинна була запропонувати в окремому додатку до роботи проект такого роз'яснення Пленуму Верховного Суду.

5. Відшкодування моральної шкоди є заходом цивільно-правової відповідальності за вчинене цивільне правопорушення. Для його застосування слід встановити склад цього правопорушення, що становлять умови цивільно-правової відповідальності. Вважаю, що у роботі приділено не достатньо уваги характеристиці таких умов: причинно-наслідковому зв'язку та вині. Крім того слід було розглянути можливість застосування відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах незалежно від вини порушника.

6. Поза увагою здобувачки залишилася характеристика підстав, за яких завдавач моральної шкоди особистим немайновим правам у соціальних мережах, звільняється від обов'язку її відшкодування.

Висловлені зауваження характеризують складність досліджених проблем, багато в чому мають дискусійний характер, а тому не впливають на загальну позитивну оцінку наукового дослідження Спасової Катерини Іванівни.

Дисертація Спасової Катерини Іванівни на тему: «Відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах» містить результати проведених особисто здобувачем досліджень.

Оцінка оформлення дисертації та змісту автореферату.

Автореферат дисертації відповідає її змісту та повністю відображає основні положення і результати дослідження. Дисертацію та автореферат оформлено відповідно до вимог, встановлених МОН України. Список використаних джерел оформлений відповідно до встановлених вимог. Тема та зміст дисертації відповідають спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Викладене дозволяє зробити висновок, що дисертація Спасової Катерини Іванівни «Відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах» виконана на належному науково-теоретичному рівні, є самостійним завершеним науковим дослідженням, щомістить нові теоретичні положення та висновки, наукові узагальнення щодо досліджуваного предмета та практичні рекомендації, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має суттєве значення для науки цивільного права України. Дисертація відповідає вимогам, передбаченим п.п. 9, 11–13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, що висуваються до кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 –цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри
цивільного права та процесу
Хмельницького університету
управління та права
імені Леоніда Юзькова,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

С.Д. Гринько

Підпис С. Д. Гринько
«ЗАСВІДЧУЮ»
вчений секретар вченої ради
ХУУП імені Леоніда Юзькова

С.В. Лозінська